უჩა ოქროპირიძე
ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის
ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის
განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
https://orcid.org/0000-0002-1696-0781

Ucha Okropirdze
PhD in History, Principal Researcher,
Department of History and Archaeology,
Niko Berdzenishvili Institute,
Batumi Shota Rustaveli StateUniversity
https://orcid.org/0000-0002-1696-0781

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ისტორიიდან

FROM THE HISTORY OF KHELVACHAURI MUNICIPALITY

აბსტრაქტი - სტატიაში მოკლედ არის წარმოდგენილი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ისტორია უძველესი დროიდან (ნეოლითის ხანა - ძვ. წ. VII-VI ათასწლეული) თანამედროვე პერიოდამდე. უძველესი პერიოდის ამსახველი არქეოლოგიური ძეგლებისა და წერილობითი წყაროების საფუძველზე განხილულია კოლხეთისა და ლაზიკის სამეფოს ისტორია, რომელიც გეოგრაფიულად მოიცავდა ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტს.

ნაშრომში მოთხრობილია ისტორია ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტისა, რომელიც ქართლის (იბერია) და შემდეგ პონტოს სამეფოების შემადგენლობაში შედიოდა (სტრაბონის, პლინიუსის, კლავდიუს პტოლემაიოსის და სხვათა მიხედვით), მოგვიანებით კი - ქართლის, შემდგომ გურიისა და ლიხთიმერეთის ქართულ სამეფოში. საუბარია ბათუმის ირგვლივ არსებულ მნიშვნელოვან დასახლებებზეც - მატიუმზე, ციხისძირზე, აფსარუსზე (გონიო), ფიჭვნარზე. ყურადღება გამახვილებულია ქრისტეს მოციქულების აჭარაში მოგზაურობაზე და ამ ფაქტის ისტორიულ მნიშვნელობაზე.

ნაშრომში განხილულია რეგიონის რუსეთთან გაერთიანება (1878), მისი რუსეთის იმპერიასა და საბჭოთა შემადგენლობაში ყოფნის პერიოდიც. ასევე გადმოცემულია ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში ეროვნული მოძრაობის ისტორიის მოკლე შინაარსი და საუბარია საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს იურისდიქციის აღდგენაზე, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ისტორიის უახლეს პერიოდზეც.

საკვანძო სიტყვები: კოლხეთი; ლაზიკა; გონიო-აფსაროსი; ეროვნული მოძრაობა; სამშვიდობო მისიები.

Abstract - The article briefly presents history of Khelvachauri municipality from ancient times (Neolithic era - VII-VI millennium BC) to the modern period. It also discusses the history of the municipality on the evidences of the archaeological sites and literary sources during the Colchis and Lazika kingdoms.

There is the history of Khelvachauri municipality as a part of Kartli (Iberia) and then Pontus kingdoms (according to Strabo, Pliny, Claudius Ptolemy and others). It also discusses the important settlements around Batumi - Matium, Tsikhisdziri, Apsarus (Gonio), Pichvnari. The focus is on the journey of the Apostles of Christ in Ajara and the historical significance of this fact. Then, about its presence in the Kingdom of Kartli,

and then in the Georgian Kingdom of Guria and Likhtimereti. The narrative in the paper discusses the unification of the region with Russia (1878), then including the period of the Russian Empire and its Soviet period. A brief summary of the history of the national movement in Khelvachauri municipality is also presented, including the restoration of the jurisdiction of the independent state of Georgia. The recent contribution of the Khelvachauri Municipality to the security of the country is discussed as well.

Key Words: Colchis; Lazika; Gonio-Apsarus; National movement, Peacekeeping missions.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ადამიანი ძველი დროიდანვე დასახლებულა. მახვილაურის ნამოსახლარი ჯერჯერობით ერთადერთი ძეგლია აჭარის ტერიტორიაზე, რომელიც კავშირშია, როგორც ადრე, ისე განვითარებულ ნეოლითურ ნამოსახლარებთან. იგი მდებარეობს კახაბრის დაბლობის ჩრდილოეთ ნაწილში მახვილაურის ბორცვზე და განეკუთვნება ძვ. წ.აღ-ის VII-VI ათასწლეულებს. მისი ნამოსახლარები შეიცავს მასალას განვითარებული ნეოლითიდან უგვიანეს – ფეოდალურ ხანამდე. მახვილაურის ნეოლითურ ნამოსახლარზე შეინიშნება მეთევზეობის განვითარების მაღალი დონე, მდინარისეული სიმდიდრის გამოყენებასთან ერთად დაწყებულია ზღვის ათვისება, თევზჭერაში კი ბრტყელძირიანი ნავის გამოყენება. მისთვის დამახასიათებელია მეთუნეობის გაჩენა და მოხარშული საკვების დამზადება, კერამიკული ნაწარმი. მახვილაურის ნამოსახლარი გვიჩვენებს, რომ ამ დროს აქ ნეოლითური კულტურა განვითარების საკმაოდ მაღალ საფეხურზე ასულა. მახვილაურში მეთევზეობა უკვე მეურნეობის დარგადაა გადაქცეული და გამოყენებულია მანამდე უცნობი სახეობის საწაფები, სხვადასხვა სახის ბადეები და სხვ. აქვეა ხის დასამუშავებელი მრავალ-ფეროვანი იარაღები (გაპრიალებული ცულები, სათლელები, დანები, საფხეკები, სატეხ–სათლელები და სხვა), რომელთა გამოყენებით შესაძლებელი იყო ნავების გაკეთება.

სპილენძ-ქვის ხანაში (ენეოლითი) ძვ.წ. V-IV ათასწლეულებში ამ რეგიონის მოსახლეობას ლითონის დამუშავება-გამოყენების შემდგომი დაწინაურების კარგი საფუძველი მოუმზადებია. ამ ხანაში ადამიანმა ჯერ თვითნაბადი ლითონის გამოყენება დაიწყო, შემდეგ კი მადნისაგან ლითონის დამზადების მარტივ წესს მიაგნო. ენეოლითური კერამიკა აღმოჩნდა მახვილაურის ნეოლითური ბორცვის კულტურულ ფენაში.

ძვ.წ. IV ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან აქ ბრინჯაოს ხანა დაიწყო, რომელიც დაახლოებით 2 ათას წელს გაგრძელდა. აჭარის ზღვისპირეთის მოსახლეობა ამ დროს საკმაოდ განვითარებული მიწათმოქმედი საზოგადოებაა, რომელიც ხელოსნობის სხვადასხვა დარგთან ერთად (მეთუნეობა, ხითხუროობა, რთვა და ქსოვა), დახელოვნებულია ბრინჯაოს მეტალურგიაში.

ბრინჯაოს ხანაში აღნიშნული ტერიტორია კოლხური კულტურის გავრცელების არეალში შედის და მისი მოსახლეობა აქტიურად მონაწილეობს თვით ამ კულტურის შექმნა-ჩამოყალიბებაში (კოლხური ცულების პროტოტიპები სოფ. ხელვაჩაურიდან და კირნათიდან).

ბრინჯაოს ხანის, განსაკუთრებით შუა და გვიანბრინჯაოს ე.წ. „მდნობელთა განძები'' აღმოჩენილია ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე (ბარცხანა, მახინჯაური, ყარადერე, სალიბაური, ერგე, მახო, ჭოროხი, ხელვაჩაური).

შუა ბრინჯაოს ხანის ყველაზე არქაულად მიჩნეული ორფერდა ყუამილიანი ცული, რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულის პირველი ნახევრით თარიღდება, აღმოჩენილია სოფ. ხელვაჩაურში (რამიშვილი, 1974: 41-42). შუა ბრინჯაოდან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი საინტერესო განძი აღმოჩნდა სოფ. კირნათში (7 ცული). კირნათში აღმოჩენილი ცულების სავარაუდო თარიღია ძვ.წ.აღ-ის XVI-XV საუკუნეები, უფრო XVI საუკუნე. ამავე ხანას განეკუთვნება თხილნარის განძიც.

აჭარის დაბლობზე არსებულ ბრინჯაოს წარმოების ორი ლოკალური რაიონიდან ერთი კახაბერ-ჭოროხის და ბათუმის მიმდებარე ტერიტორიაზე მდებარეობდა. აქედან ვრცელდებოდა ბრინჯაოს ნაწარმი აჭარის შიდამთიან რაიონებში (მახუნცეთი, ჭვანა, ვერნები).

აღნიშნული პერიოდი იყო თავისებური „ხევების“ წარმოქმნის ხანა. დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ასეთი უნდა ყოფილიყო ყოროლისწყლის აუზი, ცენტრით „თამარის ციხე,“ კახაბრის ველი – ცენტრით ერგე, ჭოროხის მარცხენა სანაპირო – ცენტრით მახო და გონიო; ასეთი ხევების გაერთიანებით შეიძლება ჩამოყალიბდა „ხევი აჭარისა“, რომელსაც ემეზობლებოდა ძვ.წ. IX-VIII საუკუნეების ნახევრის ურარტულ წყაროებში მოხსენიებული „ქვეყანა შეშეთის“ (შავშეთი), „ქვეყანა ზაბახასი“ (ჯავახეთი) და რომლებიც, თავის მხრივ, „ქვეყანა დიაუხის“ (ტაო) მოკავშირენი იყვნენ და ამ გაერთიანებაში შედიოდნენ.

ძვ.წ. აღ-ის X-VIII საუკუნეები რკინა-ფოლადის ათვისების, ქართველთა სამეურნეო საქმიანობაში რკინის საბოლოო დამკვიდრებისა და ბრინჯაოს გამოდევნის ხანაა. ამავე დროს იწყება სამეთუნეო ჩარხის გამოყენება, საგრძნობლად დაწინაურდა ლითონის (რკინა, სპილენძი) მოპოვება-დამუშავება. ამ პერიოდის მნიშვნელოვანი რკინის მომპოვებელი ცენტრი იყო ჭარნალში, სადაც ასევე კარგად განვითარებული ჩანს მიწათმოქმედება, მეთუნეობა, საფეიქრო საქმე, მეცხოველეობა და მისი პროდუქტების დამზადება, შენახვა და ტრანსპორტირება, საბოლოოდ გაფორმდა ქართული წარმართული პანთეონი. ბარის ზონაში გაჩნდა ქალაქური ტიპის დასახლებანი სახელოსნო უბნებით და საკუთარი სასოფლო-სამეურნეო შემოგარენით.

უძველესი ქართული სახელმწიფოებრივი გაერთიანებების - დიაოხისა და კოლხას გარდა ძვ.წ. აღ-ის პირველ ათასწლეულში საქართველოს სამხრეთში ჩამოყალიბდა მესხების ჰეგემონობით შექმნილი „მოსხების ქვეყანა,“ რომელსაც ბერძნები „მოსხიკეს“ ან სპერს უწოდებდნენ. იგი მოიცავდა ფეოდალური ხანის საქართველოს გეოგრაფიულ არეალს: კოლა-არტაანს, კლარჯეთს, შავშეთს, ამიერ და იმიერ ტაოს, ჯავახეთს, სამცხეს, აჭარას, სპერს ანუ მთელ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს. საფიქრებელია, მასში შედიოდა დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაც.

ძვ.წ. VIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან აჭარის ტერიტორია დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტითურთ კოლხეთის სამეფოს შემადგენლობაშია. ანტიკურ ხანაში კოლხას ჩრდილოეთი რეგიონები VI საუკუნეში ახალ კოლხურ სამეფოში გაერთიანდა, რომელსაც ჰქონდა საკუთარი სამონეტო სისტემა (კოლხური თეთრი).

ძვ.წ. IV საუკუნეში არისტოტელე მოიხსენიებს ევქსინის პონტის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე გეოგრაფიულ პუნქტს βαθύς (ბათის) (ყაუხჩიშვილი, 1987: 109-117), რომელიც აკად თ. ყაუხჩიშვილმა რამდენადმე მოგვიანო წყაროების ბათუსს გაუიგივა. ძვ.წ. IV საუკუნეში ფსევდო სკილიქს კარიანდელი ასახელებს მდ. აფსაროსს და მისგან ჩრდილოეთით „ყაჩაღთა მდინარეს“, რომელიც იმავე მეცნიერის ლოკალიზაციით მდ. კინტრიშია.

ელინისტურ ხანაში აჭარის ზღვისპირეთი მაღალგანვითარებული სოფლის მეურნეობის რეგიონია, სადაც ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი მევენახეობა-მეღვინეობას უჭირავს, რომელიც აქ ჯერ კიდევ გვიანბრინჯაოს დასასრულიდან აღწევს მნიშვნელოვან დაწინაურებას. ამაზე მიუთითებს ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფ. მახვილაურში და ბათუმის ციხეზე აღმოჩენილი კოლხური ქვევრები, ამფორები და სხვ. განვითარებულია „ყავისფერთიხიანი“ ამფორების წარმოება ბათუმის ციხეზე, გონიო-აფსაროსსა და მახვილაურში, ამავე პერიოდის მნიშვნელოვანი მონაპოვარია სოფ. აგარის ორნამენტირებული სადგამი (ძვ.წ. III-II სს.), რკინის ცული, ქუსლიანი ჯამი და სხვ. როგორც ჩანს, აქ იყო მნიშვნელოვანი საფორტიფიკაციო ნაგებობა.

ბათუმის გორანამოსახლარზე მნიშვნელოვანი მასალაა აღმოჩენილი ძვ.წ. VIII-VII საუკუნიდან მოკიდებული გვიანფეოდალური ხანის ჩათვლით. აქვე ნაპოვნია ელინისტური ხანის ნივთების – კოლხური დერგების, ჯამების, ადგილობრივი და სინოპური ამფორების და კრამიტის ფრაგმენტები, რთვა-ქსოვასთან დაკავშირებული პირამიდისებური საწაფები და კვირისტავები და სხვ. ბათუმის სამოსახლო ამ პერიოდში ამ მხარის ეკონომიკური, პოლიტიკური და სავაჭრო ცენტრია, რომელსაც მჭიდრო ურთიერთობა აქვს ბერძნულ სამყაროსთან.

ძვ.წ. აღ-ის IV საუკუნის დასასრულიდან ზღვისპირა აჭარა ქართლის (იბერიის) სამეფოს შემადგენლობაშია, რომლის ფარგლებშიც, როგორც ჩანს, ძვ.წ. II საუკუნემდე დარჩა, ხოლო ძვ.წ. II საუკუნეში იგი მთლიანად კოლხეთის სამეფოს შემადგენლობაშია და მის ერთ-ერთ „სკეპტუხიას“ წარმოადგენს.

დაახლოებით ძვ.წ. I საუკუნის 90-იან წლებიდან მითრიდატე VI პონტოელმა თავის სამფლობელოს შეუერთა კოლხეთის სამეფო, რომლის შემადგენლობაში შედიოდა დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაც. პონტოს სამეფოს განადგურების შემდეგ (ძვ.წ. აღ-ის 63 წელი) კოლხეთის სამეფო რომის გავლენის ქვეშ მოექცა და მას ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე რომაელი მოხელენი განაგებდნენ. მაგრამ, ქართლის სამეფოს კვლავ გააქტიურების შემდეგ, ახ.წ. აღ-ის I საუკუნეში, ფარსმან I-ის (36-66 წ.წ.) დროს აჭარის შავიზღვისპირა ზოლი ქართლის სამეფოს ერთ-ერთ პროვინციად შეიძლება ვიგულისხმოთ, ხოლო 131 წლისათვის იგი უცილობლად მის შემადგენლობაშია, როგორც ოძრხეს საერისთავოს ნაწილი.

სტრაბონი (ძვ.წ. 64 - ახ.წ. 24) თავის „გეოგრაფია“-ში ასახელებს ბიძერების ტომს, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში განიხილება, როგორც აჭარელთა წინაპარი. პლინიუსი პირველად ახსენებს ციხე-ქალაქ აფსაროსს (გონიო) და ქალაქ მატიუმს რომელსაც ზოგიერთი მკვლევარი ბათუმთან აიგივებს, ხოლო ფლავიუს არიანე საქართველოს შავი ზღვის ჩვენთვის საინტერესო მონაკვეთზე ახსენებს მდინარეებს აფსაროსს, აკამფსისს და ბათისს, აგრეთვე ციხე-ქალაქ აფსა-როსსაც, სადაც მისი მოგზაურობის დროს (ახ.წ. 131 წელი) 5 რომაული კოჰორტა მდგარა. არიანე მიუთითებს, რომ აფსაროსი ძველი პუნქტია, სადაც კოლხეთის მეფე აიეტის ვაჟი აფსირტე დაიღუპა და აქვე აჩვენებს მის საფლავს. მისივე ცნობის მიხედვით, ზღვისპირა აჭარა ლაზეთის სამთავროს ნაწილს შეადგენდა, რომლის გამგებელს, მალასას, სამეფო ნიშნები რომის იმპერატორისაგან მიუღია.

ახ.წ. II საუკუნის მეორე ნახევრის გეოგრაფოსისა და ასტრონომის კლავდიოს პტოლემაიოსის ცნობით, აფსაროსი და მდ. აფსაროსის შესართავი კაპადოკიის პონტოს შემადგენლობაშია.

უძველესი პერიოდიდან მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზები, რომლებიც ქართლის სამეფოს გარესამყაროსა და შავი ზღვის სანაპიროსთან აკავშირებდა. ერთ-ერთი ასეთი გზა იწყებოდა სოფ. ხერთვისიდან, გაივლიდა ერგეს, ბათუმს (მატიუმი), თამარის ციხეს, სებასტოპოლისს (ციხისძირი) და აფსარუნტს (გონიო). ერთ-ერთი ასეთი სავარაუდო გზა აღნიშნულია კასტორიუსის (IV ს.) რუკაზე. აღსანიშნავია პეტრაზე გამავალი გზა, რომელიც ჭოროხის შესართავის ახლოს ორად იყოფოდა: ერთი ჭოროხს ზემოთ მიჰყვებოდა, ხოლო მეორე - ზღვის ნაპირს სამხრეთით ტრაპეზუნტამდე, ჩრდილოეთით კი, ასევე სანაპიროთი პეტრას გავლით სებასტოპოლისამდე მიდიოდა, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც იბერია-კოლხეთის, ისე რომისათვის. აჭარაზე გადიოდა ე.წ. „აბრეშუმის გზაც,“ რომელიც აჭარისწყლის ხეობით მდ. ჭოროხის შესართავამდე, იქედან კი უკვე ჭოროხის სანაპიროთი ბათუმამდე მოდიოდა.

რომის იმპერიის აღმოსავლეთ საზღვრებთან სიახლოვემ და ხშირმა სამიმოსვლო გზებმა განაპირობა ის, რომ პირველად საქართველოს შავიზღვისპირეთში, კერძოდ აჭარაში, შემოსულან ქრისტეს მოციქულები ახ.წ. I საუკუნეშივე და უქადაგიათ ქრისტიანობა. ჯერ კიდევ მოციქულთა ხანაში მოსულან აქ ქრისტეს მოციქულთაგან ოთხი – ანდრია პირველწოდებული, სიმონ კანანელი, მატათა და ფილიპე. ამ დროს ქართლის მეფე იყო ფარსმან I (დაახლ. 36-66 წ.წ.).

უძველესი ცნობები ანდრია მოციქულის აჭარაში მოღვაწეობის შესახებ მიეწერება III-VI საუკუნეების რომაელ ავტორებს – დოროთეოს ტვირელს, ეპიფანე კვიპრელს და სოფრონის. არსებობს ცნობაც, რომ ანდრია პირველწოდებულთან ერთად კოლხეთში შემოსული მატათა მოციქული აქვე გარდაიცვალა, „სადაც არის აფსარის ციხე, იქადაგა რა იქ სახარება და იქვეა დაკრძალული.“ გონიოს (აფსაროსის) ციხეში დღესაც აღმართულია ჯვარი მატათა მოციქულის სიმბოლური საფლავის აღსანიშნავად. ანდრია მოციქულის აფსაროსში მოღვაწეობას ადასტურებს

630-იანი წლებში შედგენილი „პასქალური ქრონიკაც“, სადაც ნათქვამია, რომ ანდრია ქადაგებდა „დიდ ქალაქში, სადაც არის ციხე აფსაროსი და მდ. ფასისი.“ ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, მდ. ფასისი ამ შემთხვევაში მდ. ჭოროხია. ხოლო „დიდი ქალაქი“ (მეგალე პოლისი) ბათუმი (გეორგიკა, 1963).

„ქართლის ცხოვრების“ მეორე ჩანართის მიხედვით, რომელიც ვახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთ“ გაუკეთებიათ, ანდრიასთან ერთად იხსენებიან სიმონ კანანელი და მატათა მოციქულები, როგორც ჭოროხის ხეობაში ქრისტიანობის გამავრცელებლები.

ზოგიერთ მკვლევართა აზრით, მოციქულები აჭარაში 40 წელს მოსულან, ხოლო ზოგიერთები ფიქრობენ, რომ აღნიშნულ ფაქტს ადგილი ჰქონდა 50 და 54 წლების მახლობლად. ყველა შემთხვევაში, მოციქულთა აჭარაში, კერძოდ მის ზღვისპირეთში (აფსაროსი), მოღვაწეობა ეჭვსგარეშეა, რასაც ამ რეგიონში ქრისტიანობის გავრცელება ახ. წ. აღ-ის პირველსავე საუკუნეშივე უნდა მოჰყოლოდა, ხოლო III-IV საუკუნეთა მიჯნაზე რომის იმპერატორების დიოკლეტიანეს და მაქსიმეს ზეობაში აფსაროსში გარდაცვლილან ქრისტიანობისთვის წამებული ორენტიოსის ექვსთაგან ორი ძმა (ბერძნული სვინაქსარის ცნობა).

II საუკუნის შუახანებიდან მოყოლებული VI საუკუნის 10-იან წლებამდე დღევანდელი აჭარა, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიითურთ ქართლის სამეფოს ოძრხეს საერისთავოს ნაწილია, რომელსაც ამ სამეფოს ერთ-ერთი ერისთავთაგანი მართავს.

ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, VIII საუკუნის ბოლოდან აჭარის ზღვისპირა დაბლობი, ქობულეთ-ბათუმის მხარე ჭოროხამდის, გეოგრაფიულად აჭარის ნაწილი, პოლიტიკურად უმთავრესად გურიის სამთავროში შედიოდა.

XII ს-ის პირველ ნახევარში აჭარა საერისთავოა, ასეა უფრო გვიანაც. XIII საუკუნის პირველ ნახევარში კი იგი დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიითურთ ლიხთამერი საქართველოს შემადგენლობაშია, XIII ს-ის მეორე ნახევრიდან სამცხის სპასალარების (ათაბაგების) სამფლობელოშია, ერთი საუკუნის შემდეგ, კერძოდ 1372 წლისათვის, აჭარის ზღვისპირა დაბლობი გურიელის მფლობელობაშია. XVI საუკუნის ერთი ოსმალური წყაროს მიხედვით, გურიის სამთავრო უშუალოდ ტრაპიზონს ესაზღვრებოდა.

XVI საუკუნის 40-იან წლების ბოლოს ოსმალები ჭანეთს იპყრობენ და გონიოს ციხეს იკავებენ, ამავე საუკუნის 60-70-იან წლებში კი შიდამთიან აჭარასაც. 1609 წ. „შემოკრიბა მამია გურიელმან სპანი, შევიდა აჭარას, მოწყვიტა ოსმალნი და დაიპყრა კუალად თვითვე აჭარა“. მაგრამ ეს იყო უკანასკნელი გაბრძოლება. 1611 წლის ოსმალეთის იმპერიის აღწერაში შიდამთიანი აჭარის სანჯაყი უკვე ჩილდირის, ანუ ახალციხის ეიალეთშია შეტანილი, ხოლო ბათუმისა – ტრაპიზონის ეიალეთში. მასში შედიოდა ჩვენთვის საინტერესო დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაც.

ახალციხის საფაშოს გაუქმების შემდეგ, XIX ს-ის 50-იანი წლებიდან, აჭარა ოსმალებმა ტრაპიზონის ვილაეთის შემადგენლობაში შეიყვანეს და დღევანდელი აჭარის ტერიტორია ოთხ კაზაში (მაზრა) განაწილდა: ბათუმის კაზაში შედიოდა 2 ნაჰიე (ოლქი) – ბათუმისა და ქობულეთის (ჩურუქ-სუ), ლივანას კაზაში – მაჭახელი, ხოფას კაზაში – გონიო და აჭარის კაზაში – ქვემო და ზემო აჭარა. როგორც ვხედავთ დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორია განაწილე-ბულა ბათუმის, ლივანასა და ხოფას კაზებში.

1878 წელს რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ, შეიქმნა ბათუმის ოლქი და გეოგრაფიული აჭარის ტერიტორია ბათუმისა და აჭარის „ოკრუგებად“ დაიყო. პირველი შედგებოდა კინტრიშის, ბათუმისა და გონიოს უბნებისაგან, მეორე – მაჭახელის, ქვემო და ზემო აჭარის უბნებისაგან. აქაც, როგორც ვხედავთ, აღნიშნული მუნიციპალიტეტის ტერიტორია ორივე „ოკრუგის“ შემადგენლობაშია განაწილებული, რომელთაგან პირველში შედის ბათუმისა და გონიოს საპოლიციო უბნები, მეორეში კი – მაჭახელის. 1883 წელს ბათუმის ოლქი გააუქმეს და იგი ორ „ოკრუგად“ (ბათუმისა და ართვინის) ქუთაისის გუბერნიას შეუერთეს. 1903 წელს ეს

„ოკრუგები“ კვლავ გამოყვეს ქუთაისის გუბერნიიდან და ისევ შეაერთეს „ბათუმის ოლქად“. აღნიშნული ადმინისტრაციული დაყოფა გაგრძელდა 1917 წლამდე.

1917 წლის მაისში გააუქმეს ბათუმისა და ართვინის ადმინისტრაციული ოკრუგები.

შემდგომ პერიოდში აჭარაში ჯერ თურქები, შემდეგ ინგლისელები ბატონობდნენ და დამოუკიდებელი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ მხოლოდ 1920 წლის 7 ივლისს დაამყარა აქ თავისი იურისდიქცია. 1921 წლის 18 მარტს აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლება გამოცხადდა და იგი საქართველოსთან ერთად რუსეთის მოდერნიზებულ იმპერიას შეუერთეს.

1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტით შექმნილი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შემადგენლობაში გაუქმდა საპოლიციო უბნები და შეიქმნა მაზრები და სასოფლო თემები – 5 მაზრითა და 12 თემით; 1923 წელს სასოფლო თემები 18-მდე გაიზარდა. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორია ამ პერიოდში შედიოდა ჭოროხის, მისი ნაწილი კი, აჭარისწყლის მაზრაში. 1930 წელს მაზრები შეიცვალა რაიონებით, ხოლო სასოფლო თემები – სასოფლო საბჭოებით. 1940 წლისთვის აჭარაში შედიოდა 4 რაიონი და 1 რესპუბლიკური დაქვემდებარების ქალაქი ბათუმი, მათ შორის ბათუმის (ხელვაჩაურის) რაიონი ცენტრით ბათუმში. ასეთივე მდგომარეობაა 1950-იანსა და 60-იანი წლების დასაწყისში. 1962 წელს ბათუმის, ქობულეთის და შუახევის რაიონები გააუქმეს და შუახევი ხულოს შეუერთეს, (რომლისგანაც ის გამოყვეს 1952 წელს), ხოლო ბათუმისა და ქობულეთის რაიონები გააერთიანეს და შექმნეს ჩაქვის რაიონი ცენტრით დაბა ჩაქვში, რომელიც 1964 წელს გააუქმეს და კვლავ აღდგა ადრინდელი მდგომარეობა. მაგრამ 1970 წელს ბათუმის რაიონის ნაცვლად მას ეწოდა ხელვაჩაურის რაიონი, ცენტრით დაბა ხელვაჩაურში. ამის შესახებ საქართველოს კპ ხელვაჩაურის რაიკომის და მშრომელთა დეპუტატების რაიონული საბჭოს ორგანო გაზეთი „ოქტომბრის გზით“ ქრონიკის რუბრიკის ქვეშ იტყობინება: “საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა 1970 წლის ბრძანებულებით დაამტკიცა აჭარის ასსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის წარდგინება ბათუმის რაიონის ცენტრის ქალაქ ბათუმიდან დაბა ხელვაჩაურში გადატანისა და ბათუმის რაიონის ხელვაჩაურის რაიონად გადარქმევის შესახებ” („ოქტომბრის გზით,“ №91 (2709), 1970). მდგომარეობა არ შეცვლილა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე. 2006 წლიდან ადგილობრივი თვითმართველობის შესახებ საქართველოს კანონის თანახმად, ხელვაჩაურის რაიონს ეწოდა ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი. 2009-2011 წლებში მუნიციპალიტეტის ტერიტორია მნიშვნე-ლოვნად შემცირდა ქალაქ ბათუმის საზღვრების გაფართოების გამო. ბათუმს გადაეცა ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ათამდე სოფელი, დაბა მახინჯაური და მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციული ცენტრი – დაბა ხელვაჩაური, ამიტომ მუნიციპალიტეტის მმართველობა ქალაქ ბათუმშია განთავსებული.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის პოლიტიკური ცხოვრების საბჭოთა პერიოდი არაფრით განსხვავდებოდა საბჭოთა კავშირში საბჭოთა ეპოქისთვის დამახასიათებელი სტერეოტიპული ცხოვრების რიტმისაგან. 1970 წლის დასაწყისში აქაც დიდი ენთუზიაზმით იზიარებენ სსრ კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის თეზისებს „ვლადიმერ ილიას ძე ლენინის დაბადების 100 წლისთავისათვის,“ რომელშიც ნათქვამია, რომ „ლენინის უკვდავი იდეები, მისი ცხოვრების დიადი გმირობა შთაგონებისა და ოპტიმიზმის დაუშრეტელი წყაროა საბჭოთა ადამიანებისათვის, მთელი მსოფლიოს მშრომელთათვის“ („ოქტომბრის გზა“, №2 (2620), 1970).

რაც შეეხება საქართველოში XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს დაწყებულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისადმი მაშინდელი ხელვაჩაურის რაიონში გამომჟღავნებულ პოზიციას, აქაც ადრევე დაიწყო ეროვნული მრწამსის პიროვნებათა თავმოყრა, ძირითადად ძმების – ბესარიონ და ივერი ბიბინეიშვილების გარშემო. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ 1989 წლის 9 აპრილს თბილისში დატრიალებული უმძიმესი ტრაგედიისადმი ხელვაჩაურის რაიონის

ოფიციოზის დამოკიდებულება ისევე ყალბი, დემაგოგიური და სტერეოტიპულია, როგორც მაშინდელი საქართველოს ოფიციალური ხელისუფლებისა.

ამ მოვლენას საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცკ-ის ხელვაჩაურის რაიონის მშრომელთა დეპუტატების საბჭოების ორგანოში, გაზეთ „ოქტომბრის გზაში“ მიეძღვნა ორი წერილი - 1) „საქართველოს პარტიული აქტივის კრება“ და 2) „გვმართებს გონიერება.“ პირველი მათგანი ეხება იმ ავბედით 1989 წლის 8 აპრილს გამართულ აქტივის კრებას, რომელზედაც გადაწყდა თბილისში მთავრობის სახლის წინ მომიტინგეთა დარბევა და რომელშიც აშკარად სჭარბობს სახელისუფლებო არხებიდან მომდინარე მოვლენათა პროკომუნისტური შეფასებანი. მასში ნათქვამია, რომ მომიტინგე-მანიფესტანტები „... მიმართავდნენ აშკარა პროვოკაციულ მოქმედებას, ცდილობენ, საბოტაჟი გაუწიონ სასწავლებლებისა და სამრეწველო საწარმოების მუშაობას, ხელი შეუშალონ სამოქალაქო ტრანსპორტის ნორმალურ ფუნქციონირებას... საჭიროა ყველა პატიოსანმა მოქალაქემ, ყოველმა კომუნისტმა და უპარტიომ მკაფიოდ განსაზღვროს თავისი ადგილი ამ სიტუაციაში, დაუპირისპიროს დემაგოგიას პრინციპულობა და მტკიცე რწმენა...“ - აღნიშნავს გაზეთი. ხოლო წერილი - „გვმართებს გონიერება“ წარმოადგენს ჩვეულებრივ საინფორმაციო კომუნიკეს რეჟიმისათვის დამახასიათებელი კომუნისტური ფრაზეოლოგიით, რომელშიც მოსახლეობას მოუწოდებენ „... არ აჰყვნენ ექსტრემისტთა შესაძლო პროვოკაციებს. თავი შეიკავონ ყოველგვარი კანონსაწინააღმდეგო ქმედებისაგან, რომელთაც შეიძლება კიდევ უფრო შეუქცევადი გახადონ მოვლენათა ტრაგიკული განვითარება,“ კომუნისტებისათვის დამახასიათებელ სტილში აცხადებს გაზეთი („ოქტომბრის გზით,“ №44 (6020), 1989). აქ ექსტრემისტებად, რა თქმა უნდა, ეროვნული მოძრაობის ძალებია ნაგულისხმევი და მათდამი გაისმის შეფარული მუქარაც.

მაგრამ, როგორც ცნობილია, თბილისის 1989 წლის 9 აპრილის ამბებს მოჰყვა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის არნახული გაძლიერება სრულიად საქართველოში და მან თავისი გამოძახილი ჰპოვა ხელვაჩაურის რაიონშიც. ბათუმის სახალხო ფრონტის ორგანოს - გაზეთ „კარიბჭეს“ 1989 წლის მე-4 ნომერში ვკითხულობთ: „ხელვაჩაურის რაიონში შეიქმნა თანამოაზრეთა კლუბი „ხორუმი,“ რომელიც გახდა საქართველოს სახალხო ფრონტის წევრი; ბათუმის სახალხო ფრონტი მიესალმება კლუბ „ხორუმის“ შექმნას და სთავაზობს ყოველმხრივ თანადგომას ქართველი ერის მომავლისათვის ბრძოლაში“ („კარიბჭე,“ №4, 1989). აქვე 1990 წლის აისიდან გამოდიოდა ხელვაჩაურის სახალხო ფრონტის გაზეთი „მაჭახელა.“ სულ გამოვიდა მისი 36 ნომერი, (ბათუმის აკაკი წერეთლის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ამდენია დაცული, მათგან – 6 – 1990 წლისაა, 11 – 1991-სა და 19 კი – 1992 წლისა).

მეტად საინტერესოა გაზეთ „მაჭახელას“ პოლიტიკური ჰაბიტუსისათვის თვალის გაყოლება; მისი გამოცემის დასაწყისიდან ზოგადქართულ ეროვნულ პრობლემებზე მოქადაგე ორგანოდან იგი თანდათანობით, განსაკუთრებით საქართველოში მომხდარი სამხედრო-კრიმინალური გადატრიალების შემდეგ, გადაიქცა პუტჩისტთა ერთ-ერთ მთავარ ტრიბუნად აჭარაში. მისი ამგვარი პოზიციის დამადასტურებელია 1992 წლის იანვრის აღნიშნული გაზეთის პირველ ნომერში გაზეთის მესვეურთა მიერ საქართველოს მიმდინარე სამხედრო-კრიმინალური გადატრიალებისადმი გამოხატული დამოკიდებულება წერილში სათაურით, „ნუ განიკითხავ.” ამასთან აქვე მოთავსებულია აჭარის ა. რ-ის უზენაესი საბჭოს დეპუტატთა ჯგუფის განცხადება, რომელშიც აღნიშნულია: „რესპუბლიკაში შექმნილი მდგომარეობა... მოითხოვს უზენაესი საბჭოს სესიის მიერ ვითარების დროულად შეფასებას, დროებითი მთავრობისადმი დამოკიდებულების განსაზღვრას...“. მოითხოვდნენ უახლოეს პერიოდში აჭარის უზენაესი საბჭოს სესიის დანიშვნას და მისი დღის წესრიგში – „საქართველოში მომხდარი მოვლენების პოლიტიკურ შეფასებას, საქართველოს რესპუბლიკის დროებით მთავრობასთან თანამშრომლობის შესახებ“ საკითხის შეტანას („მაჭახელა,“ №1 (17), 1992). მაგრამ ამ მოვლენათა შეფასება სესიის მიერ, მათი აზრით, აუცილებლად დადებითი უნდა ყოფილიყო. აქვე მოცემულია მიმართვა „საქართველოს სახალხო

ფრონტისაგან," რომელშიც იგი ცდილობს, მოიხსნას პასუხისმგებლობა საქართველოში მიმდინარე მოვლენებზე და იქვე გაკეთებულია ცილისმწამებლური განცხადებანი კანონიერ ხელისუფლების დამცველთა მიმართ და სხვა (ოქროპირიძე, 2009: 143-146).

ხელვაჩაურის რაიონიდან საქართველოს უზენაესი საბჭოს პირველ მრავალპარტიულ არჩევნებში კენჭს იყრიდნენ დეპუტატობის კანდიდატები: ზურაბ თანდილავა და ბესარიონ ბიბინეიშვილი (ორივე ბლოკიდან „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო"), ევგენი თავდგირიძე (საქართველოს სახალხო ფრონტი), გოჩა მიქელაძე (საქართველოს რესპუბლიკური პარტია), მურად ჩავლეიშვილი (კომუნისტური პარტია) და სხვ. („ჭოროხი," №125, 1990). მათგან ბესარიონ ბიბინეიშვილი არჩეულ იქნა საქართველოს უზენაესი საბჭოს დეპუტატად ბლოკ „მრგვალი მაგიდა - თავისუფალი საქართველოს" პროპორციული სიით. მას ხელი აქვს მოწერილი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტზე. იგივე პიროვნება გახდა ხელვაჩაურის რაიონის პირველი პრეფექტი.

მაგრამ, როგორც ცნობილია, მშვიდობიანი სახელმწიფოებრიობის მშენებლობის პროცესი საქართველოში დიდხანს არ გაგრძელებულა და 1991 წლის 22 დეკემბრის დილას თბილისში დაიწყო შეიარაღებული პუტჩი, სამხედრო-კრიმინალური გადატრიალება, რომელიც ხელვაჩაურის რაიონის პრეფექტურის გაზეთში „კახაბერი" ასე აისახა. წერილში „ვეცადოთ ყოველმა ქართველმა ირგვლივ მშვიდობა დაამყაროს," პუტჩის ორგანიზატორებად დასახელებულია საქართველოს მთავრობის ყოფილი თავმჯდომარე თ. სიგუა და ეროვნული გვარდიის ყოფილი სარდალი თ. კიტოვანი. იქვე ნათქვამია, რომ „ოპოზიცია მოითხოვს დემოკრატიული გზით არჩეული პრეზიდენტისა და კანონიერი მთავრობის გადადგომას." ამასთანავე მოცემულია აღნიშნული მოვლენის ასლან აბაშიძისეული შეფასებაც, სადაც ნათქვამია: „... ეს ძალები ავტომატებითა და ქვემეხებით იბრძვიან ხელისუფლების დასამხობად. ისინი ვერ მოგვიტანებენ სიკეთეს... მე იძულებული ვიქნები პირველი შემთხვევისთანავე მივმართო მოსახლეობას ატაროს იარაღი, რომ საფრთხის ჟამს დაუცველი არ დარჩეს..."(„კახაბერი," 1991)

აღნიშნული მოვლენების შემდეგ ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, ისევე როგორც აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკა, ჩართული აღმოჩნდა იმ პროცესებში, რომლებიც საქართველოში სამხედრო-კრიმინალური გადატრიალების შედეგად განვითარდა. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მან, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობასთან ერთად, შეძლო აჭარაზე პუტჩისტთა შემოტევების მოგერიება. რეგიონში ასლან აბაშიძის მართველობის დრომდე, საქართველოში ედუარდ შევარდნაძის უკანონო რეჟიმისადმი ოპოზიციურად განწყობილი ხელი-სუფლება დამყარდა, რომელმაც ძალაუფლება 2004 წლის 6 მაისამდე შეინარჩუნა.

2003 წლის ნოემბერში საქართველოში მომხდარი მორიგი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ განვითარებული მოვლენების შედეგად, 2004 წლის 6 მაისს, ასლან აბაშიძე გაძევებული იქნა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლებიდან და აქ მოხდა მის მიერ შექმნილი სახელისუფლებო სტრუქტურების თითქმის სრული დემონტაჟი, მათ ადგილზე კი ახლის ჩამოყალიბება.

დღეისათვის ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკასთან ერთად, საქართველოს სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი და განუყოფელი ნაწილია.

უნდა აღინიშნოს, რომ ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის მოსახლეობა 1926 წლიდან 1999 წლამდე 3,9-ჯერ გაიზარდა და 25,4 ათასიდან 92,9 ათასამდე მიაღწია. მის შემადგენლობაში შედიოდა 2 დაბა, 12 სასოფლო თემი და 74 სოფელი. 2009-2011 წლებში მუნიციპალიტეტის ტერიტორია მნიშვნელოვნად შემცირდა ქალაქ ბათუმის საზღვრების გაფართოების გამო. ბათუმს გადაეცა ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ათამდე სოფელი, დაბა მახინჯაური და მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციული ცენტრი – დაბა ხელვაჩაური. ამიტომ მუნიციპალიტეტის მმართველობა ამჟამად ქ. ბათუმშია განთავსებული. უშუალოდ მუნიციპალიტეტის

მმართველობაში მყოფ დასახლებებში 2014 წლის მონაცემებით ცხოვრობდა 51 189 კაცი (სული), 2016 წლის მონაცემთა მიხედვით – 62 828 მცხოვრები, ხოლო უახლესი, 2018 წლის მონაცემებით - 52 100. მისი ეროვნული შემადგენლობა ასე გამოიყურება - ქართველი 99. 3 %, სომხები -0.2 %, რუსები - 0.2%, აფხაზები - 0.1%, ხოლო სარწმუნოებრივად: მუსლიმები - 56.3 %, მართლმადიდებელი ქრისტიანები - 36.4 %.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ძირითადი ნაწილი მთაგორიანია და ხასიათდება მცირემიწიანობით. მუნიციპალიტეტი სპეციფიკურია თავისი გეოგრაფიული და კლიმატური პირობებით. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ჰავა, ისევე როგორც შავი ზღვის მთელი სანაპირო ზოლისა, წარმოადგენს ნოტიო-სუბტროპიკული ჰავის სახესხვაობას და იგი ჩვეულებრივ გამოირჩევა ტემპერატურის უმნიშვნელო რყევადობით.

მუნიციპალიტეტში, ძირითადად, სოფლის მეურნეობაა წამყვანი დარგი (ციტრუსები, ჩაი, მეცხოველეობა). ფუნქციონირებს მცირე ბიზნესის საწარმოები. მოქმედებს რამდენიმე ჰიდროელექტროსადგური: „ხელვაჩაური 1," მაჭახელჰესი, კირნათიჰესი და სხვ.

მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ხუროთმოძღვრული ძეგლებიდან აღსანიშნავია ცხემლარის უნიკალური თაღოვანი ხიდი, გვარას, ჩხუტუნეთის ციხეები და სხვა; ფუნქციონირებს ეთნოგრაფიული მუზეუმი კახაბერში და მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი მაჭახლის ხეობაში. მოქმედებს ეკლესიები და მამათა მონასტერი, მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე მთავრდება საერთაშორისო გზატკეცილები ბათუმი-ახალციხე და ბათუმი-სამტრედია-სოჭი. ეს უკანასკნელი სამხრეთით თურქეთის საზღვრამდე სოფელ სარფამდე ვრცელდება. რესპუბლიკური მნიშვნელობის გზაა აჭარისწყალი-კირნათი. ადგილობრივი მნიშვნელობის გზების სიგრძეა 187,850 კმ.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ სამუსლიმანო საქართველოს ისეთი გამოჩენილი პიროვნებანი, როგორებიც იყვნენ მემედ, ჰაიდარ და ზია აბაშიძეები, პირველი ქართველი გენერალი სამუსლიმანო საქართველოდან ასლან აბაშიძე, ყედირ შერვაშიძე, ქემალ ქიქავა და სხვები.

ქვეყნის უსაფრთხოებაში შეტანილი წვლილი. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის მოსახლეობა, როგორც მასალა გვიჩვენებს, ყველა იმ თავდაცვით ომებსა და სამხედრო ოპერაციებში, რომლებიც აღნიშნულ პერიოდში ყოფილი საბჭოთა კავშირში, ხოლო სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ საქართველო აწარმოებდა, მონაწილეობდა. აქედან დღეისათვის II მსოფლიო ომის მონაწილე ინვალიდთაგან აჭარის ა. რ. ვეტერანთა საბჭოში ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტიდან აღრიცხვაზე დარჩენილია მხოლოდ 3 (სამი) ამ ომის მონაწილე ვეტერანი პიროვნება, ავღანეთი-საბჭოთა კავშირის საომარ ოპერაციებში მონაწილეობა მიუღია 79 კაცს, ხოლო საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონში იბრძოდა 142 მებრძოლი, რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომში კი, მონაწილეობდა 190 მუნიციპალიტეტის ტერიტორიიდან გაწვეული ჯარისკაცი.

რუსეთ-საქართველოს ამ ბოლო ომის მონაწილეა ირაკლი აბიბიკო, რომელიც საბრძოლო ოპერაციის დროს ნაღმზე აფეთქდა, თუმცა გადარჩა და დღეს ცხოვრობს ქალაქ ბათუმში.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფელ თხილნარიდან იყო მოტომსროლელთა ოცმეთაური მინდია აბაშიძე, რომელიც გმირულად დაიღუპა კუვეიტში 2012 წლის 11 ოქტომბერს საერთაშორისო სამშვიდობო ოპერაციაში მონაწილეობის დროს. მინდია აბაშიძის სახელი მინიჭებული აქვს მისი მშობლიური სოფლის, თხილნარის საჯარო სკოლას. მუნიციპალიტეტის ფარგლებში ტარდება მინდია აბაშიძის სახელობის ტურნირი მინიფეხბურთში, რომლის ფინალიც ყოველწლიურად იმართება 27 ოქტომბერს. ტურნირის მსვლელობისას და განსაკუთრებით ფინალურ მატჩზე იწვევენ იმ სამხედრო ნაწილის ოფიცრებსა და ხელმძღვანელობას, სადაც მინდია აბაშიძე მსახურობდა, ამასთან მას ესწრებიან მინდიას ოჯახის წევრები.

როგორც ვხედავთ, დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ადამიანის ცხოვრებისა და მოქმედების კვალი ათასწლეულებში იკარგება, ხოლო ნეოლითის ხანიდან, კერძოდ, ძვ.წ. VIII-VII ათასწლეულებიდან, მის ტერიტორიაზე, თანამედროვეობამდე ადამიანის აქტიური მოქმედების უწყვეტი ჯაჭვია მოცემული. აქ დაფიქსირებულია ენეოლითის, ბრინჯაოსა თუ რკინის ხანის ყველა პერიოდის ძეგლები და უწყვეტი განვითარება თანამედროვე პერიოდამდე მოდის.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

აარრგს - აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის რეგიონალური განვითარების სტრატეგია. 2011.

აბულაძე ც. 1983. *თურქული წყაროები XVI საუკუნის პირველი მეოთხედის სამცხე–საათაბაგოს ისტორიისათვის.* თბილისი.

არიანე, ფლავიუსი. 1961. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო (თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა ნათელა კეჭეღმაძისა). თბილისი. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ბერიძე კ. 1975. *მევენახეობა და მისი განვითარების პერსპექტივები აჭარაში.* ბათუმი.

ბერძენიშვილი ნ. 1971. *საქართველოს ისტორიის საკითხები.* IV. თბილისი.

გაზეთი „ოქტომბრის გზით“. №91(2706), 1970. 6. 08.

გაზეთი “ოქტომბრის გზით”. №2 (2620), 1970. 6. 01.

გაზეთი „ოქტომბრის გზა”. №44 (6020), 1989. 12. 04.

გაზეთი „კარიბჭე”. №4. 1989. 10. 09.

გაზეთი „ჭოროხი. №125, 1990. 23. 10.

გაზეთი „კახაბერი” (ხელვაჩაურის პრეფექტურის ორგანო). 1991 წ., დეკემბერი, №126.

გაზეთი „მაჭახელა”. №1 (17. 1992. აპნისი (იანვარი).

გეორგიკა. 1941. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. (ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს.ყაუხჩიშვილმა.). ტ. IV. ნაკვ. I. თბილისი.

გეორგიკა. 1963. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ (ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს.ყაუხჩიშვილმა). V. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

გოგიტიძე ს. 2002ა. *აჭარის ტერიტორიაზე მოსახლე ტომის ვინაობის საკითხისათვის.* ბათუმი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გოგიტიძე ს. 2002ბ. *სამხრეთ–დასავლეთ საქართველოს საისტორიო გეოგრაფია* (ძვ.წ. XII-IV სს.). ბათუმი: აჭარა.

გორგაძე ს. 1915. *საქართველოს ისტორია.* ქუთაისი.

თურმანიძე ო. 2009. *საადგილმამულო ურთიერთობანი და აგრარული მოძრაობა სამხრეთ–დასავლეთ საქართველოში (1878–1928 წ.წ.).* ბათუმი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

კახიძე ა. მამულაძე შ. 2000. *ჭოროხის აუზი კოლხური კულტურის უძველესი კერა.* ბათუმი.

კომახიძე თ. 2003. *ხელვაჩაურის (ბათუმის) რაიონი.* I. ბათუმი: აჭარა.

ლომოური ნ. 1955. კლავდიოს პტოლემაიოსის „გეოგრაფიის სახელმძღვანელო.“ ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტი თარგმანითურთ, წინასიტყვაობა და განმარტებები, *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის.* 32. თბილისი.

ლომოური ნ. 1958. ძველი საქართველოს სავაჭრო გზების საკითხისათვის. *ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები.* IV. ნაკვეთი I. თბილისი.

მიქაელ პანარეტოსი. 1960. ტრაპიზონის ქრონიკა. თარგმნა და გამოსცა ალ. გამყრელიძემ. *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის.* ნაკვეთი 33. თბილისი.

ოქროპირიძე უ. 2011. *აჭარის ავტონომიის შექმნა.* თბილისი.

ოქროპირიძე უ. 2009. *საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის თანამედროვე პერიოდი და აჭარა* (1988. X. -1994. 1. III), თბილისი: უნივერსალი.

რამიშვილი ალ. 1974. *კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან.* ბათუმი.

სვანიძე მ. 1960. გიორგი ყაზბეგის ცნობები აჭარის წარსულზე. *გიორგი ყაზბეგი აჭარის შესახებ.* ბათუმი.

ფუტკარაძე მ. 2001. *აჭარა.* ბათუმი.

ქართლის ცხოვრება. 1955. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.

ქორიძე დ. 1965. *კოლხური კულტურის ისტორიისათვის.* თბილისი.

ყაუხჩიშვილი თ. 1987. ანტიკური წყაროები ქ. ბათუმის შესახებ. *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები.* თბილისი: მეცნიერება.

ყაუხჩიშვილი ს. 1950-1951. ანტიკური მასალები ბათუმის ისტორიისათვის. *ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები.* X.

ცინცაძე ზ. 1980. ჭოროხის აუზის ტერიტორიულ–ადმინისტრაციული დაყოფა XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისში. *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები.* IX. თბილისი: მეცნიერება.

ხაზარაძე ნ. 1984. *საქართველოს ძველი ისტორიის ეთნო-პოლიტიკური პრობლემები* (მოსხები). თბილისი: მეცნიერება.

ხახუტაიშვილი დ. 1995. *ქობულეთის „ქვეყანა“.* ბათუმი.

ჯანაშვილი მ. 1884. *საქართველოს მოკლე ისტორია.* თბილისი.

Василевский В. 1909. Труды, вып. I.

Пятый Археологический съезд в Тифлисе. Протоколы подготовительного комитета. 1882. Москва.

Эсадзе Б. 1913. Летопись Грузии.